

Arşiv İşlerimiz

Bir müddet evvel intişar eden ve “ Islaha muhtaç müesseselerimizden biri daha” başlığı altında arşiv işlerimiz bugün vaziyetini açıklıyan bir yazı (1) ötedenberi az çok alaka duyduğumuz bu mevzu hakkında, bizi de bazı mütalaalarda bulunmaya sevketti ve bir vesile verdi.

Milli tarihimizin orijinal vesikalara dayanılarak ve bugünkü anlayışa göre yazılmasının ne kadar ehemmiyetli olduğu, bunun için de, Türk arşivlerine baş vurmanın nasıl kati bir zaruret bulunduğu aşikardır. Bu itibarla, arşiv işlerimizin, daha doğrusu, arşivlerimizi tasnif ve tertip işlerinin ne halde bulunduğunu bilmenin, bugüne kadar ne derecede bir terakki kaydedildiğini araştırmanın ve bu nokta üzerinde hassasiyetle durmanın, alakadarlar için, milli bir vazife ve borç olduğunu düşünüyor ve bu kanaatle söze başlıyoruz.

Tanzimattan sonra Reşit paşanın haznei evrakı tesis etmesi Türk arşiv işleri tarihinde birinci ehemmiyetli adımdı. Meşrutiyet inkılabı bu vadide, hızını bilhassa merhum Abdürrahman Şeref beyden alan, yeni bir teşebbüs ve hamle yarattıysa da, bu uzun ömürlü olmadı ve, belki de işin ehemmiyeti layıkile kavranamadığından, faydalı bir neticesi görülmedi. Araya harblerin ve buhranlı devirlerin girmesi, meselenin tekrar ele alınmasında Cumhuriyet devrini beklemeyi zaruri kıldı.

Devlet arşivimizin esaslarının hazırlanması ve yaptıklar tasnif tecrübeleriyle bu davanın başarılması uğrunda Ali Emiri, İbnülemin, muallim Cevdet ve saire gibi değerli alimlerimizin gayret ve himmetleri görüldü. Fakat, meselenin öyle hususi, karışık ve teknik cepheleri vardı ki, bu işe, bu sahada vukuf ve tecrübe sahibi bir ecnebi mütehasssının müdahalesinin ve yol göstermesinin zaruri bulunduğu anlaşıldı ve 1937 de Türk arşiv malzemesinin bünyesini ve hususiyetlerini anlayarak buna göre bir program tesbit edebileceği kabul edilen bir Macar alimi ve arşivcisi, Fekete Lajos, bu maksatla celbedildi. Onun kısa bir müddete inhisar eden tetkikleri ve tasnif heyetine verdiği direktifleri, galiba yakın zamanlara kadar, arşivimiz için hareket noktası oldu, Fekete bu işin başından ayrıldıktan sonra da, bu müessese, onun koyduğu esaslara göre mesaisini devam ettirdi.

Arşiv tarihimizin kısa bir şemasını çizdikten sonra, şimdi, bahsi geçen makale sahibinin temas ettiği noktalar üzerinde durabiliriz. Evvela, Fekete'nin hazırladığı talimatnamenin pek eksik olduğu söyleniyor. Arşivdeki tasnif komisyonunun senelerdenberi yalnız evrakı tarihleme işiyle tevzif edilmesinde bu mütehasssın isabetsizlik gösterdiğinin ötedenberi tenkit ve kendisine haklı haksız hücum edildiğini bildiğimiz için sayın Cafer Seno'nun bu iddiasına hayret etmedik. Bu belki kısmen doğrudur da... Ancak, arşivlik evrakın tarihi bir kıymet taşıyabilmesi için, her şeyden evvel, bir tarihi “ datum “ ihtiva etmesinin nasıl bir zaruret olduğu düşünülürse, Fekete'nin, bütün mesaiyi evvela bu nokta üzerine teksif etmek istemesine hak vermemek elden gelmez. Gerçi bu kadar muazzam bir evrakın yalnız tarihleme işinde alıkonulması ve tarih tetkikleri yapanların uzun müddet ve hala istifadesine arzedilememesi bizler için, büyük ve acı bir mahrumiyet oldu. Ancak, biraz insafla söylemek lazım gelirse, bir arşivci tasnif işinde,

günlük ihtiyacı ve pratik bir faydayı , daimi ve ilmi olan, müstakbel nesillere sıhhat ve emniyetle araştırmayı temin edecek bulunan bir usule elbette tercih ve feda edemezdi. Yalnız, bunun yanında, gene mütehassıslardan müteşekkil diğer bir tali komisyon başkaca faydalı işler göremez mi mesela, aynı zamanda, arşiv vesikalarının ait oldukları dairelere göre de kabataslak biapılamaz mı idi ? Bu ayrı bir meseledir.

Bana kalırsa Fekete, bu işin başından erken ayrılmıştır ve deruhde ettiği işin bütün inceliklerine vakıf olmaya, yeni tedbirler düşünmeye vakit ve imkan bulamamıştır. O sıralarda bana söylediklerinden ve sonraki yazılarından biliyorum ki, onun, henüz tamamen tanımadığı vesaik ve tereddüt ettiği problemler mevcuttu.

Fekete, Macar devlet arşivinde bittabi mahdut nispette Türk vesaikiyle meşguldü. Tanzim ettiği bazı hususi arşivler de (Esrterkazy ve saire gibi), diğer bazı Avrupa arşivlerinde gördüğü bu kabil vesikalar bizimkilere nazaran çok azdı. Ve onları tasnifte muvaffak olması kolaydı. Hatta bizim Topkapı arşivimizi tasnif işinde de, bu hususiyetinden dolayı oldukça bir muvaffakiyet göstermişti. Fakat, Osmanlı tarihini bütün cepheleriyle iyi bilen bir tarihçi - arşivcinin, başında ve içinde belki senelerce çalışmak suretile tanıyıp en faydalı metodu tatbik edebileceği arşivimizde, kendisinden, seri bir muvaffakiyet temin etmesini beklemek biraz fazlaca istekte bulunmak olurdu zannedirim. Hülasa bu yüzden zaman ve kabiliyet tasarrufu mümkün olamamıştır. Eğer, o gittikten sonra, bu işin başında bulunanlar, tasnif işlerine istikamet verecek derecede, bu sahada ilim, ihtisas, tecrübe ve karar sahibi bulunsalardı bunu telafi etmek, her halde, bir dereceye kadar mümkün olabilirdi.

Makale sahibinin temas ettiği diğer bir noktaya, arşivciliğin memleketimizde hususi bir meslek ve bir ihtisas şubesi halinde tekamülünü sağlayacak bir anlayışın henüz teessüs etmediği meselesine gelince, bu tamamen doğrudur. Ancak, ona çok yakın bir ilim ve ihtisas şubesi olan, kütüphaneciliğin bile, hala , istenen ve beklenen seviyeye çıkmadığı düşünülürse, teşekkül tarihi pek yeni olan, arşivcilikte ve bunu anlayışta da geri kalışımız tabii telakki olunabilir. Bu sahalarda muntazam bir tarih veya filoloji tahsili yapmış kimselerin sevk edilmesi ve bu gibilerin kütüphaneciliği ve arşivciliği, emin ve istikbal vadeden birer ilmi meslek olarak kabul ve bu işe hayatlarını vakfetmeleri sayesinde ki bu ihtisas şubeleri tam manasiyle teşekkül edebilecektir. Bunun için de mevzuatın ve imkanların müsait olması lazımdır. Alakadarların lazım gelen hazırlıkları yapması, bu anlayışa göre arşiv işlerini düzenlemek için artık harekete geçmesi zamanı gelmiştir sanırım.

İşin içine ilim ve ihtisas meselesi girince, arşivin de, Baş vekaletten alınarak asıl yeri olan Milli Eğitim Bakanlığına bağlanması ve bu hava içinde çalışarak inkişaf etmesi lazım geleceğini söylemeğe hacet yoktur. Gerçi bugünkü idare zamanında, son senelerde bazı hayırlı işler yapılmıştır. Mesela, merhum Abdürrahman Şerefin 1328 de Topkapı sarayında muhafaza edilen vesaiki Kubbealtı mahzenlerinde “ rütubetten birbirine yapışan kağıtları müruru zaman ile birer kitlei fahmiye şeklini almış “ olarak gördüğü perişan manzara (2) bugün artık yoktur. Milli tarihimizin eşine başka yerde raslanması imkanı olmıyan ve uzun seneler ihmal ve kayıtsızlık gören hatıralarının, gösterilen ihtimamlar sayesinde, artık mahvu harap olmaktan kurtarıldıklarına, iyi bir halde muhafaza ve bakım altında tutulduklarına tamamen emin olabiliriz ve bunu da büyük bir kazanç sayarız. Fakat bir Başvekalet müessesesi ancak bu kadarını temin

edebilir. ötesi Milli Eğitim Bakanlığı hudutları ve çerçevesi içine girer. Üniversitelerin de dahil bulunduğu diğer kültür müesseseleriyle ahenktar olarak, onlardan birini veya birkaçını tamamlayarak ve bunların ilim,ihtisas ve tecrübe yardımlarını görerek tekamül ve inkişaf edebilir. Alakadarların da bunu düşündüğünü ve bu işe teşebbüs hususunda harbin bitmesini beklediklerini birkaç seneden beri işittiğimiz için tahakkukuna artık ciddi bir mani kalmamış olacağını ümit etmek istiyoruz. Yeni sene bütçesi hazırlandığı şu sırada bu mesele üzerinde de bir karar verilmesi ve daha fazla geciktirilmemesi temenni edilebilir.

Hulasa, salahiyetli makamların şuurunda canlı bir halde yaşadığına emin olduğumuz, bu meseleyi, bugün, gene bir aktüalite haline getirmek icab etmektedir. Fikrimce evvela yapılması lazım gelen şey, müze ve kütüphane memurluğu gibi arşivciliği de ilmi bir meslek haline getirecek kanun ve talimatları yapmak ve tatbikine geçmek, mahkeme i şer, iye sicillerinde olduğu gibi, şimdilik merkezi arşivi , bilahare vilayetlerde teşkil edilecek olan vilayet arşivlerini, vakit kaybetmeden Milli Eğitim Bakanlığına devretmektir. Bundan sonra da, şimdiye kadar yapılan işleri gözden geçirmeye, gelecek çalışma devirlerinde yürünecek yolu tayin ve tesbit etmeye salahiyetli ilmi bir istişare heyetini bu işle vazifelendirmek icab edecektir. Osmanlı tarihinin bugünün anlayışına ve icaplarına göre tarafımızdan yazılması bahis mevzuu olduğu şu senelerde bu meselenin bir an evvel halledilmesi kati bir zarurettir. Bir münasebetle Fekete,nin dediği gibi “ Türklüğün mazisi yalnız arşivlerinden geçerek tanınabilir ve Türk tarihi Türk arşiv malzemesiyle ya her şey kazanır, yahut her şeyi kaybeder “ (3) .

TAYYİP GÖKBİLGİN

İstanbul Üniversitesi

tarihi

Türkiye
doçenti

-
- (1) Cafer Seno, arşiv işlerimiz (Tasvir gazetesi 12 eylül 1945) .
 - (2) Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası sayı 1, s. 17.
 - (3) Türk arşiv işleri (Arşiv meseleleri , Macarcadan çeviren Tayyip Gökbilgin, İstanbul 1939) s. 42.